'The Great Dictator'

Tom van der Geugten

Charlie Chaplins *The Great Dictator* is een artistiek meesterwerk, maar de film heeft ook grote historische waarde. Het was de eerste speelfilm waarin Hitler en het nationaal-socialisme voor het grote Amerikaanse publiek ondubbelzinnig aan de kaak werden gesteld. In de VS en later in Europa was de film een groot succes.
Meer dan vijftig jaar later blijken Chaplins acteertalent, humor en bijtende spot het nog steeds goed te doen.



In de film speelt Chaplin een dubbelrol: de kapper in Tomania en de dictator Adenoid Hynkel.

Dit lesmateriaal is ontwikkeld ten bate van de nascholing door de vakgroep Geschiedenis van de Faculteit Educatieve Opleidingen van de Hogeschool Katholieke Leergangen Tilburg. Een videoband met een televisie-uitzending van de speelfilm en authentieke filmbeelden van de vier ontmoetingen van Hitler en Mussolini wordt als werkmateriaal verstrekt aan deelnemers van de nascholingscursus 'Omgaan met structuurbegrippen en vaardigheden' (inlichtingen: 013-394403/475).

kleio
nummer 1/94
pagina's 24 en 25

De bronnen zijn ontleend aan:
C. Chaplin, *Mijn leven* (Zwolle z.j.; vertaling van *My Autobiography*, 1964).
C. Chaplin jr., *Mijn vader Charlie* (Amsterdam z.j.; vertaling van *My Father Charlie Chaplin*, 1960).
D. Robinson, *Chaplin. The Mirror of Opinion* (Londen 1983).
D. Robinson, *Chaplin. His Life and Art* (New York 1985).
J. Toland, *Adolf Hitler. Het einde van een mythe* (Utrecht 1977; vertaling van *Adolf Hitler*, New York 1976).
D. Rea, *Mussolini* (televisiedocumentaire, uitgezonden op de Nederlandse televisie door de NOT op 18 en 25 juli 1977).

Bijgaand lesmateriaal maakt het mogelijk de film te gebruiken bij het (introduceren en) oefenen van drie structuurbegrippen en bijbehorende vaardigheden: 'bron/vraagstelling', 'oorzaken/gevolgen' en 'inleving/standplaatsgebondenheid'.
Daarbij hoeft de film niet in zijn geheel te worden vertoond (totale duur: 126 minuten; exclusief titels: 120 minuten). In bijgaand overzicht is de film verdeeld in zeventien fragmenten, die los van elkaar bekeken kunnen worden. Voorwaarde is wel dat de docent (die de film tenminste één keer in zijn geheel moet hebben gezien) de fragmenten inleidt; dat kan heel kort.
Een mogelijke opzet voor vier lesuren vindt u hier.

Fragmenten The Great Dictator

fragment	lengte in minuten (van min. tot min.)	korte inhoudsaanduiding
1	13 (0.01-0.14)	Wereldoorlog 1918
2	6 (0.14-0.22)	toespraak Hynkel
3	5 (0.22-0.27)	terreur in het getto
4	9 (0.27-0.36)	kapper gered door Schultz
5	6 (0.36-0.42)	Hynkel in zijn paleis
6	6 (0.42-0.48)	rust in het getto
7	6 (0.48-0.54)	grootheidswaanzin van Hynkel
8	3 (0.54-0.57)	afspraakje van kapper en Hannah
9	3 (0.57-1.00)	oppositie Schultz tegen Hynkel
10	7 (1.00-1.07)	pogrom in het getto
11	13 (1.07-1.20)	verzet in getto/concentratiekamp
12	2 (1.20-1.22)	Hannah met vader naar Osterlich
13	4 (1.22-1.26)	de kwestie Osterlich
14	11 (1.26-1.37)	Napaloni: aankomst, parade
15	8 (1.37-1.45)	het bal/onderhandelingen
16	7 (1.45-1.52)	ontsnapping persoonsverwisseling
17	7 (1.52-1.59)	slottoespraak in Osterlich



Mogelijke lesopzet

Thema A De produktie van de The Great Dictator (twee lesuren)
Doelstelling: kennis en begrip van de structuurbegrippen oorzaken/gevolgen (opdrachten 1 en 2) en inleving/standplaatsgebondenheid (opdrachten 3, 4 en 5).

Les 1:
- lezen inleiding (1e-5e minuut).
- vertonen fragmenten 2 en 3 (6e-17e minuut).
- opdrachten 1 en 2 laten maken en zelfstandig met antwoordmodel laten nakijken (18e-37e minuut).
- vertonen fragment 17 (38e-45e minuut).
- huiswerk: opdrachten 3, 4 en 5.

Les 2:
- n.a.v. opdrachten 1 en 2 bespreken structuurbegrip oorzaken/gevolgen + vaardigheden 3 a t/m d (zie examenregeling) (1e-15e minuut).
- met antwoordmodel laten nakijken opdrachten 3, 4 en 5 (16e-25e minuut).
- n.a.v. opdrachten 3, 4 en 5 bespreken structuurbegrip inleving/standplaatsgebondenheid + vaardigheden 5 a, b en c (zie examenregeling) (26e-38e minuut).
- eventueel: vertonen fragment 6 (waarin scène met wereldbol) (39e-45e minuut).



Thema B De verhouding tussen Hitler en Mussolini (twee lesuren)
Doelstelling: kennis en begrip van de structuurbegrippen inleving/ standplaatsgebondenheid (opdrachten 6 en 7) en bron/vraagstelling (opdrachten 8 en 9).

Les 1:
- vertonen fragment 14 (1e-11e minuut).
- opdrachten 6, 7 en 8a laten maken en zelfstandig met antwoordmodel laten nakijken (12e-30e minuut).
- n.a.v. opdrachten 6 en 7 bespreken structuurbegrip inleving/ standplaatsgebondenheid + vaardigheden 5 a, b en c (zie examenregeling) (31e-40e minuut).
- bespreken opdracht 8a: iedere leerling moet voor zichzelf bepalen met welke (wel of niet zelf bedachte) vraag wordt verder gegaan in opdracht 8b en 9 (41e-45e min).
- huiswerk: opdrachten 8 b en c en 9.

Les 2:
- bespreken opdracht 8c (1e-5e minuut).
- d.m.v. handopsteken keuze opdracht 8b inventariseren en op bord noteren (6e-8e minuut).
- vertonen fragmenten uit documentaire *Mussolini* (zie opdracht 8, bron 6) (9e-20e minuut)
- bespreken opdracht 9 (21e-25e minuut).
- n.a.v. opdracht 8 en 9 bespreken structuurbegrip bron/vraagstelling + vaardigheden 5 a t/m e (zie examenregeling) (26e-36e minuut).
- eventueel: vertonen fragment 15 (37e-45e minuut).

ANTWOORDMODEL

vraag 1

a Bron 1: Hitler had Chaplinfilms verboden, omdat Chaplin op Hitler leek. Chaplin vond Hitler afschuwelijk, maar werd ook door hem gefascineerd. Bron 2: In een Duits boek stond dat Chaplin een jood was, en dat hij walgelijk en saai was.

b Je eigen mening.

vraag 2

a *Bijvoorbeeld*: De film trok volle zalen. Er werd veel om de film gelachen. Toeschouwers kregen een (grotere) hekel aan Hitler.

b In 1958 barstten oudere generaties Duitsers bij het zien van de film in tranen uit, alsof ze aan hun jeugdzonden werden herinnerd.

c *Bijvoorbeeld*: Vanaf de première was de film een groot succes. In 1940 kregen Amerikanen een (grotere) hekel aan Hitler.

d In 1958 barstten oudere generaties Duitsers bij het zien van de film in tranen uit, alsof ze aan hun jeugdzonden werden herinnerd.

vraag 3

a *Bijvoorbeeld*: De film handelt in feite over het Duitse staatshoofd, waarmee Groot-Brittannië goede relaties wil blijven onderhouden. Als het Britse publiek de negatieve mening over hem uit de film zou overnemen, zou dat de Brits-Duitse verhoudingen ernstig kunnen doen verslechteren. Vertoning is daarom in strijd met het Britse nationale belang.

b *Bijvoorbeeld*: laf.

c *Bijvoorbeeld*: Nee. Na 1 september waren de meeste Britten tegen Hitler. Er was geen reden meer om bezorgd te zijn over een anti-Hitler-film. De tijden waren veranderd.

d Ja, ze werden voor het uitbreken van de oorlog geschreven, toen mensen nog hoopten dat een oorlog met Hitler kon worden voorkomen.

e *Bijvoorbeeld*: Ja, tegenwoordig weten we dat de oorlog met Hitler niet kon worden voorkomen.

vraag 4

a *Bijvoorbeeld*: Pas op voor die gevaarlijke gek; doe er iets tegen.

b Door van Hitler in zijn film een afschuwelijke en belachelijk figuur te maken.

c *Bijvoorbeeld*: Ja, de figuur Hynkel is zo belachelijk en afschuwelijk, dat iedereen om hem lacht, maar ook een hekel aan hem krijgt.

d *Bijvoorbeeld*: Ja, Chaplin leefde in de VS, een democratisch land waar veel mensen persoonlijke vrijheid erg belangrijk vinden. Chaplin had een armoedige jeugd gehad en voelde zich daardoor betrokken bij de zwakkeren, armen en machtelozen in de samenleving.

vraag 5

a *Bijvoorbeeld*: Chaplin had kunnen laten zien door welke oorzaken "gewone Duitsers" op Hitler gingen stemmen.

b *Bijvoorbeeld*: Oneens. Belangrijke kenmerken van het fascistische systeem (racisme, terreur) komen wel in de film voor. Satire - de kunstvorm die Chaplin gebruikte - werkt het beste als je het op één bepaalde persoon richt. De nazi's plaatsten Hitler voortdurend op de voorgrond (letterlijk in de spotlights); het is dus goed dat Chaplin hem ook zo veel aandacht gaf. Voor de oorlog was in de VS niet zoveel bekend over het nationaal-socialisme als tijdens en na de oorlog. Het was dus niet redelijk toen de journalist Chaplin in 1945 verweet dat hij zich niet meer had gericht op het fascistische systeem.

vraag 6

Afbeelding 3:

a Groot-Brittannië, 1934.

b Kat Hitler (Duitsland) wil muis Dolfuss (Oostenrijk) pakken en opeten, maar deze wordt beschermd door kat Mussolini (Italië).

c Over de verhouding Hitler-Mussolini in 1934 (en over Hitlers wens Oostenrijk bij Duitsland aan te laten sluiten).

d De maker van de prent was tegen Hitler en vond het mooi dat hij Oostenrijk niet te pakken kreeg.

e *Bijvoorbeeld*: Ja, de meeste Britten hadden toen die mening (zie d) over Hitler.

f Ja, in de tekening wordt Hitler belachelijk gemaakt.

Afbeelding 4:

a Rusland, 1936.

b Hitler heeft de laars Italië aan zijn been waardoor Mussolini met hem mee moet marcheren, maar door de helm over zijn ogen ziet Hitler niet waar naar toe hij marcheert.

c Over de verhouding Hitler-Mussolini in 1936.

d De maker van de prent was tegen Hitler en ook tegen Mussolini.

e *Bijvoorbeeld*: Ja. Veel Russen hadden toen die mening (zie d) over Hitler en Mussolini. Socialisten en communisten waren tegen het nationaal-socialisme en fascisme en tegen de Duitse en Italiaanse agressieve buitenlandse politiek.

f Ja, in de tekening worden Hitler en Mussolini belachelijk gemaakt.

Afbeelding 5:

a Frankrijk, 1938.

b Mussolini poetst de schoenen van Hitler.

c Over de verhouding Hitler/Mussolini in 1938 (en over de aansluiting van Oostenrijk bij Duitsland).

d De maker van de prent was tegen Hitler en ook tegen Mussolini.

e *Bijvoorbeeld*: Ja. Veel Fransen hadden toen die mening (zie d) over Hitler en Mussolini.

f Ja, in de tekening worden Hitler en Mussolini belachelijk gemaakt.

vraag 7

a Hollywood (VS), 1939/1940.

b Hitler, Göring, Goebbels, Mussolini.

c Over de verhouding Hitler-Mussolini in 1938 (en over de aansluiting van Oostenrijk bij Duitsland).

d Chaplin was tegen Hitler en Mussolini.

e Ja, in de film worden Hitler en Mussolini belachelijk gemaakt.

vraag 8

a *Bijvoorbeeld*:
- Hoe dachten Hitler en Mussolini over elkaar?
- Welke veranderingen vonden plaats in de verhouding tussen Hitler en Mussolini? En door welke factoren werden deze veranderingen beïnvloed? Welke gevolgen hadden deze veranderingen?

b Je eigen keuze.

c - primaire (1, 2, 5) en secundaire bronnen (3, 4, 6).
- tekstuele (1, 2, 4) en visuele bronnen (3, 5, 6).

vraag 9

a Je eigen mening, afhankelijk van je vraagstelling.

b Je eigen mening, afhankelijk van je vraagstelling.

c Je eigen mening, afhankelijk van je vraagstelling.

THE GREAT DICTATOR



Chaplin als de zwerver (tekening van J. Forest).

"Dit verhaal speelt zich af tussen de twee wereldoorlogen toen de waanzin losbarstte, de vrijheid werd neergehaald en de menselijkheid een klap kreeg."

Deze tekst kun je lezen aan het begin van de speelfilm *The Great Dictator.* Toen Charlie Chaplin in 1937 aan deze film begon, waren er weinig kunstenaars in de Verenigde Staten die begrepen hoe gevaarlijk Hitler was.
Chaplin was de beroemdste filmster van zijn tijd. Hij werd in 1889 in Londen geboren. Na een armoedige jeugd in Engeland leefde hij van 1910 tot 1952 in de VS. Daar maakte hij een groot aantal korte en lange speelfilms, zoals *Modern Times*, die op de hele wereld werden vertoond. Bij al zijn films schreef Chaplin het verhaal zelf, regisseerde hij de opnames en speelde hij meestal de hoofdrol van de zwerver met het snorretje, de wandelstok en de bolhoed. De zwerver was razend populair omdat hij zich als kleine man durfde af te zetten tegen machthebbers en geldbezitters.

In 1937 begon Chaplin na te denken over een film over Hitler, waarin het zou gaan om een persoonsverwisseling.
Jaren later schreef hij: *"Natuurlijk! Als Hitler kon ik tegenover het volk er flink op los kletsen, terwijl ik als de zwerver min of meer kon blijven zwijgen en pantomime spelen. (..) Hitler en zijn kletspraat over een ras van zuiver bloed moest belachelijk gemaakt worden."*

Chaplin was een perfectionist. Om de spot in de speelfilm zo bijtend mogelijk te maken, bestudeerde hij foto- en filmopnames van Hitler. Het duurde tot september 1939 voor het script tot in de kleinste details was uitgewerkt. De opnames begonnen op 9 september 1939 in Hollywood.
"Nog voordat ik 'The Great Dictator' had afgemaakt, verklaarde Engeland de oorlog aan de nazi's. Engeland vocht met de rug tegen de muur! Ons kantoor in New York stuurde een haastig telegram: 'Haast u met uw film, iedereen wacht er op'. Op 15 oktober 1940 vond de première plaats voor een verrukt en enthousiast publiek. De film bleef in New York in twee theaters vijftien weken lopen en had het grootste succes van al mijn films tot dan toe."

In deze lessen over *The Great Dictator* gaat het om de structuurbegrippen oorzaken/gevolgen (opdrachten 1 en 2), inleving/standplaatsgebondenheid (opdrachten 3 t/m 7) en bron/vraagstelling (opdrachten 8 en 9).

A De produktie van The Great Dictator

Opdracht 1
Meerdere oorzaken hebben geleid tot de produktie van *The Great Dictator.*
a. Noem drie oorzaken die in onderstaande twee bronnen worden genoemd.
b. Welke van deze drie is volgens jou de belangrijkste oorzaak? Leg je antwoord uit.

Bron 1
Chaplin's zoon:
"In 1937 had iemand een eigenaardig berichtje uit de krant geknipt en naar vader opgestuurd. Het berichtje hield in, dat Adolf Hitler een verbod had uitgevaardigd tot vertoning van Chaplin-films in Duitsland, omdat vader zo op hem leek. (..)
Vader kon nooit aan Hitler denken zonder te rillen, deels van afschuw en deels omdat hij door hem gefascineerd werd. Vader was diep geschokt over wat in de wereld gebeurde. Hitler, zijn dubbelganger spreidde monsterlijke vangarmen uit tot buiten de Duitse grenzen, en in Duitsland werden de joden op verschrikkelijke wijze vervolgd."

Bron 2
De historicus Robinson:
"Een vriend stuurde Chaplin in 1938 een exemplaar van een Duits boek, waarin foto's stonden van prominente joodse intellectuelen, die zo listig waren bijgetekend dat ze er heel lelijk uitzagen. Ondanks het feit dat Chaplin geen jood was, was er ook een foto van hem bij, met het bijschrift: 'Kleine joodse acrobaat, die net zo walgelijk is als dat hij saai is'."

Opdracht 2
Chaplin's zoon:
"Ik weet dat The Great Dictator na de première vanwege zijn strijdvaardige onderwerp werd geweerd van vele buitenlandse markten. Duitse en Italiaanse diplomaten werkten koortsachtig om hem in Latijns-Amerika verboden te krijgen. Maar bij hernieuwde vertoningsreeksen in Europa in 1958 draaide hij voor stampvolle zalen in Engeland, Frankrijk en Duitsland. Toen hij in Duitsland werd vertoond, verwelkomde de Duitse kritiek hem als een 'huiveringwekkend meesterwerk'. Alleen de jeugd kon om deze film lachen, schreven de journalisten. Oudere generaties barstten in tranen uit alsof ze aan hun jeugdzonden werden herinnerd."
a. Noem een bedoeld gevolg en
b. een onbedoeld gevolg van de produktie van *The Great Dictator.*
c. Noem een direct optredend gevolg en
d. een later aan de dag tredend gevolg van de produktie van *The Great Dictator.*

Opdracht 3
In 1964 schreef Chaplin:
"Toen we begin 1939 half klaar waren met The Great Dictator kwamen er alarmerende berichten van de filmmaatschappij. Ze waren gewaarschuwd dat ik wel eens last zou kunnen krijgen met de Amerikaanse filmcensuur. Ook het Engelse bureau had bezwaren tegen een anti-Hitler-film en betwijfelde of deze in Groot-Brittannië wel vertoond zou kunnen worden. Er kwamen nog meer bezorgde brieven van het kantoor in New York die me smeekten toch niet met de film door te gaan, aangezien hij nooit in Amerika en Engeland vertoond zou kunnen worden."

a. Stel je voor: begin 1939 ben jij lid van de Britse filmkeuringscommissie en jij vindt ook dat *The Great Dictator* om politieke redenen niet aan het grote publiek mag worden vertoond. Leg die mening uit.

b. Als je vanuit het heden naar het verleden terugkijkt, wat is dan jouw oordeel over het standpunt van de "bezorgde" briefschrijvers? Leg je antwoord uit.

c. Direct na de Duitse aanval op Polen (1 september 1939) verklaarde Groot-Brittannië de oorlog aan Duitsland. Denk je dat er na die datum nog "bezorgde brieven" bij Chaplins filmmaatschappij zijn binnengekomen? Leg je antwoord uit.

d. Bij het bestuderen van het verleden moet je er op bedacht zijn dat het denken en doen van mensen altijd wordt beïnvloed door hun "standplaats": de plaats en tijd waarin iemand leeft (of heeft geleefd). Bij "plaats" kun je denken aan iemands woonplaats, maar ook aan de groepen waartoe iemand behoort (of heeft behoord), zoals volk, sekse, sociale, politieke of godsdienstige groep. Bij "tijd" kun je denken aan politieke, economische, sociale en culturele ontwikkelingen in een bepaalde periode. Je kunt ook zeggen: bij het bestuderen van bronnen moet je er mee rekening houden dat alle mensen "gebonden" zijn aan hun "standplaats", ofwel: hun standplaatsgebondenheid.
Zijn de "bezorgde brieven" volgens jou een voorbeeld van standplaatsgebondenheid? Leg je antwoord uit.

e. Is jouw antwoord op b een voorbeeld van standplaatsgebondenheid? Leg je antwoord uit.

Opdracht 4
In 1940 zei Chaplin tegen zijn zoon: *"Jongen, ik bid dat deze film een boodschap overbrengt, en dat hij misschien de mensheid wat vooruit helpt."*

a. Zeg in eigen woorden welke boodschap Chaplin wilde overbrengen.
b. Op welke manier heeft hij geprobeerd die boodschap over te brengen?
c. Denk je dat die boodschap goed is overgekomen? Leg je antwoord uit.
d. Is de film volgens jou een voorbeeld van standplaatsgebondenheid? Leg je antwoord uit.

Opdracht 5
Een journalist gaf in 1946 de volgende kritiek op de film: *"Het is jammer dat Chaplin Hitler alleen maar als een belachelijke, gekke en wrede man heeft voorgesteld; alsof er, door het uitschakelen van deze man weer vrede op de wereld zou komen. Chaplin had de ogen van de wereld kunnen openen voor wat fascisme in werkelijkheid was. In plaats van het fascistische systeem ontmaskerde Chaplin slechts één man, de grote dictator. Met zijn film bereikte Chaplin geen echt begrip, maar medelijden. En daarom vind ik dat deze goede film nog beter had moeten zijn."*

a. De journalist had liever gehad dat de film anders was. Bedenk een verandering in het verhaal, waarmee hij meer tevreden zou zijn geweest.
b. In 1964 schreef Chaplin: *"Als ik toen iets had geweten over de werkelijke verschrikkingen in de Duitse concentratiekampen, had ik The Great Dictator niet kunnen maken, evenmin als de grappen over de moordzuchtige waanzin van de nazi's."*
Wat is jouw mening over de kritiek van de journalist? (Let op het jaartal.) Eens? Oneens? Gedeeltelijk eens? Leg je antwoord uit.

B De verhouding tussen Hitler en Mussolini

Opdracht 6
Bekijk afbeelding 3, 4 en 5. Maak deze opdracht voor elke afbeelding apart.

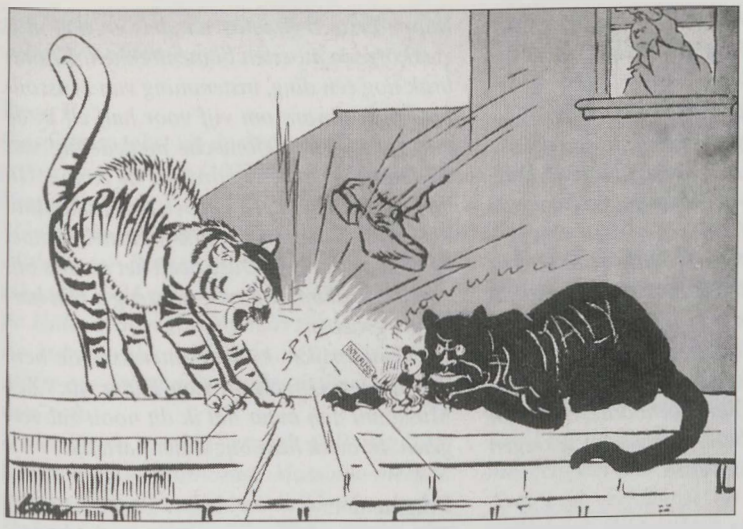
a. Wanneer en waar is de prent gemaakt?
b. Beschrijf in het kort wat op de prent te zien is.
c. Over welk politiek onderwerp gaat de prent?
d. Welke mening had de maker van de prent over dit onderwerp? Leg uit hoe je dat aan de prent kunt zien.



1. Vóór de Tweede Wereldoorlog hebben Hitler en Mussolini elkaar vier maal ontmoet: in Venetië (juni 1934), in Berlijn (september 1937), in Rome (mei 1938; zie deze foto) en in München (september 1938).



2. Charlie Chaplin en Jack Oakie als Hynkel en Napaloni in The Great Dictator. Van 1937 tot 1939 werkte Chaplin aan het script. Tussen september 1939 en oktober 1940 werd de film in Hollywood (Californië) opgenomen.



3. Britse prent uit juli 1934 met het bijschrift: "Mickey Mouse zoekt bescherming". Bij de muis staat 'Dolfuss'. Dolfuss was de kanselier van Oostenrijk.)

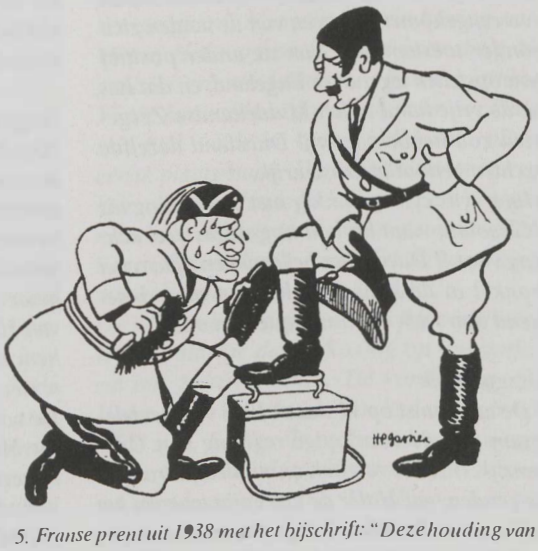
e. Is deze prent een voorbeeld van standplaatsgebondenheid? (Zie zo nodig vraag 3d.) Leg je antwoord uit.
f. Is deze prent volgens jou een spotprent (karikatuur)? Leg je antwoord uit.

Opdracht 7
Bekijk afbeelding 1 en 2.

a. Wanneer en waar is *The Great Dictator* gemaakt?
b. Noteer van de volgende namen uit *The Great Dictator* wie er in werkelijkheid mee werden bedoeld: Foei Adenoid Hynkel, Herring, Garbitsch en Dikkeditsjie Benzoni Napaloni.
c. Over welk politiek onderwerp gaan de fragmenten uit de film waarin Napaloni voorkomt?
d. Welke mening had Chaplin over dit onderwerp? Leg uit hoe je dat aan de film kunt zien?
e. Is deze film volgens jou net zoiets als een spotprent (karikatuur)? Leg je antwoord uit

Opdracht 8
a. Bedenk naar aanleiding van afbeeldingen 3, 4 en 5 een onderzoeksvraag over de verhouding tussen Hitler en Mussolini in de jaren 1934-1938.
(Een onderzoeksvraag vraagt naar dingen waarover je meer te weten wilt komen.)

b. Stel je voor: je gaat op zoek naar een antwoord op je vraag. In de catalogus van een bibliotheek/mediatheek vind je de volgende beschrijvingen van zes bronnen. Van deze zes mag je er drie kiezen. Welke zou je kiezen? Leg uit waarom deze drie.
1. Tekst van een verslag van Hitlers bezoek aan Mussolini in 1934, dat door de Duitse regering aan de buitenlandse ambassades in Berlijn is gestuurd.
2. Het boek *Hitlers tolk* van P. Schmidt uit 1951. Herinneringen van de tolk Schmidt die aanwezig was bij de ontmoeting van Mussolini en Hitler in 1937.
3. De Amerikaanse speelfilm *The Great Dictator* uit 1940.
4. Het boek *Adolf Hitler* van de Amerikaan J. Toland uit 1976. Hierin zijn de ontmoetingen met Mussolini beschreven (Nederlandse vertaling: Utrecht 1976).
5. Filmopnamen van de vier ontmoetingen van Hitler en Mussolini in de jaren 1934-1938.
6. *Mussolini*, Britse televisiedocumentaire van D. Rea. Filmopnamen van de vier ontmoetingen van Hitler en Mussolini in de jaren 1934-1938 zijn hierin verwerkt en voorzien van commentaar. (Uitgezonden op de Nederlandse televisie op 18 en 25 juli 1977.)



5. Franse prent uit 1938 met het bijschrift: "Deze houding van Mussolini zal ik nooit vergeten."

c. Het gaat hier om verschillende soorten bronnen. Verdeel de zes bronnen in twee soorten bronnen.

Opdracht 9
a. Als je bronnen bestudeert om meer te weten te komen over een aantal situaties of personen in het verleden, dan is het belangrijk om rekening te houden met de "betrouwbaarheid" van deze bronnen. Een bron noem je heel erg betrouwbaar als je goede redenen hebt om te geloven dat de informatie die eruit wordt gehaald heel erg klopt met wat er in het verleden in werkelijkheid is gebeurd.
Bestudeer de bronnen A t/m E. Noteer van elk hoe betrouwbaar deze volgens jou is (met het oog op je eigen vraagstelling). Je kunt bijvoorbeeld noteren: heel erg / redelijk / niet zo / helemaal niet betrouwbaar.



4. Russische prent uit 1936.

b. Als je bronnen bestudeert is het ook belangrijk om rekening te houden met de "representativiteit" van deze bronnen. Een bron is erg representatief als de informatie die eruit wordt gehaald geldt voor een groot aantal situaties of mensen. Een bron is ook erg representatief als er veel meer van dat soort bronnen zijn. Noteer van elk van de bronnen A t/m E hoe representatief deze volgens jou is (met het oog op je eigen vraagstelling). Je kunt bijvoorbeeld noteren: heel erg / niet zo / helemaal niet representatief.

c. Sommige bronnen zijn beter te gebruiken om je vraag te beantwoorden dan andere;

de een heeft meer waarde dan de ander. Geef met de cijfers 1 t/m 5 aan hoe groot volgens jou de waarde van elk van de bronnen A t/m E is (met het oog op je eigen vraagstelling). Houdt daarbij rekening met de betrouwbaarheid en representativiteit. Geef de bron met de meeste waarde een 5, enzovoort. Bronnen zonder waarde mag je een 0 geven.

Bron A
Na afloop van Hitlers bezoek aan Mussolini in 1934 stuurde de Duitse regering een verslag aan de buitenlandse ambassades in Berlijn waarin stond:
"Het bezoek van de rijkskanselier aan Venetië verliep bijzonder hartelijk en zeer harmonieus en maakte ook grote indruk op het publiek. (..) Hitler en Mussolini konden zeer goed met elkaar overweg en voelden zich persoonlijk verbonden naast en boven hun wederzijdse waardering."

Bron B
De tolk Schmidt (aanwezig bij ontmoeting tussen Hitler en Mussolini in 1937) schreef in 1951:
"Hitler's stem was ongecontroleerd en vaak hees terwijl hij zinnen vol met rollende r's op mij of Mussolini afvuurde. Af en toe lichtten zijn ogen plotseling op, en werden dan plotseling weer dof, alsof zijn gedachten elders waren. (..) Mussolini had een stevig postuur, wiegde onder het spreken heen en weer vanuit zijn heupen, en hij had een Caesarkop die aan de oude Romeinen deed denken, met een krachtig voorhoofd en een vierkante, vooruitstekende kin onder een brede mond. Toen het zijn beurt was om tekeer te gaan tegen het bolsjewisme of de Volkenbond, deed hij dat met een veel opgewektere uitdrukking. Afwisselend waren verontwaardiging, minachting, vastberadenheid en sluwheid van zijn gezicht te lezen, en hij had de theatrale manier van doen die bewoners van Latijnse landen eigen zijn."

Bron C
Afbeeldingen 3, 4 en 5.

Bron D
Fragmenten uit het boek Adolf Hitler van de Amerikaan J. Toland (New York, 1976; Nederlandse vertaling: Utrecht 1976). In dit boek is door middel van noten aangegeven op welke bronnen de auteur zijn interpretatie baseert.

Fragment 1:
"Toen Hitler op het vliegveld Lido op 1 juni 1934 uit zijn Junker stapte, leek hij wel een handelsreiziger in zijn oude regenjas over zijn blauwe kostuum. De Duce ontving hem in een zwart hemd, hoge laarzen en glimmende gouden banden, vergezeld door Italiaanse troepen in groot tenue. (..) Eenmaal in zijn hotelkamer begon Hitler zijn adviseurs luid de les te lezen dat ze hem in burger hadden laten gaan, terwijl Mussolini zo fraai was uitgedost. (..)
Hitler was bij zijn vertrek heftig gepikeerd in het besef dat Mussolini hem niet alleen had gekleineerd, maar hem ook diplomatiek de baas was geweest. De Führer had toegestemd in totale onafhankelijkheid voor Oostenrijk, dat volgens hem tot het Reich behoorde, en had in ruil daarvoor geen belofte van steun gekregen in de ontwapeningskwestie."

Fragment 2:
"Mussolini verliet Rome op 23 september 1937, gekleed in een chic nieuw militair uniform dat speciaal voor die gelegenheid was gemaakt en hij werd vergezeld door een gevolg van honderd koppen. Twee ochtenden later werd hij op het station van München ontvangen door een gastheer die gekleed was in een eenvoudig partijuniform. Onder tromgeroffel strekte Hitler als welkom zijn armen, terwijl de menigte schreeuwde 'Heil' en 'Duce'. (..) Efficiënt georganiseerde treinritten hadden, samen met de paraderende troepen en de legermanoeuvres het indrukwekkende effect waarop Hitler had gehoopt. (..) Mussolini was met een gevoel van minachting voor Hitler naar Duitsland gekomen. Hij vertrok diep onder de indruk van wat hij had gezien. En vanaf dat moment waren de rollen omgekeerd: het was Mussolini die onder de invloed van de jongere Hitler stond.
(..) In Berlijn werden geen specifieke verdragen getekend en er werd ook geen slotcommuniqué uitgegeven, maar het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken stelde alle gezanten op de hoogte dat de twee leiders waren overeengekomen dat geen van de landen zich zonder toestemming van de ander positief zou opstellen tegenover Engeland, en dat Italië de vrije hand in het Middellandse-Zeegebied zou hebben, terwijl Duitsland dezelfde rechten genoot in Oostenrijk.
Hitler was even gelukkig met de regeling als Mussolini, want hij had nog steeds veel achting voor Il Duce. Hun heildronken tijdens het banket in de kanselarij hadden meer betekend dan welk communiqué dan ook."

Fragment 3:
"De aankomst op 11 maart 1938 van het telegram van de voorlopige regering van Oostenrijk, met het verzoek onmiddellijk troepen te zenden, gaf Hitler de kans zijn troepen het odium van bevrijders te geven en opgetogen gaf hij de opdracht dat ze Oostenrijk met wapperende regimentsvaandels en met muziekkorpsen moesten binnentrekken. Er ontbrak nog één ding, instemming van Mussolini. En die kwam om vijf voor half elf in de vorm van een telefonische mededeling van de Duitse vertegenwoordiger in Rome. 'Ik ben net terug van een bezoek aan Mussolini' deelde hij Hitler mee, wiens hart sneller moet hebben geklopt. 'Il Duce heeft het nieuws bijzonder goed opgenomen. Ik breng u zijn hartelijke groeten.'
De Oostenrijkse kwestie interesseerde hem niet langer. Opgelucht riep Hitler uit: 'Zeg Mussolini dan maar dat ik dit nooit zal vergeten. Ik dank hem bijzonder hartelijk."

Fragment 4:
"Door de aansluiting van Oostenrijk had Hitler van de ene dag op de andere de gelegenheid gekregen het machtsevenwicht in Europa te verstoren. Een doorbraak naar Tsjechoslowakije zou zijn leger in staat stellen op te rukken naar Polen of de Sovjetunie. (..) Hitler wist dat Frankrijk, Engeland en wellicht Rusland een poging om Tsjechoslowakije in te nemen misschien zouden willen verhinderen. Voordat hij een dergelijk risico kon nemen, wilde hij zich verzekeren van de goedkeuring van zijn enige bondgenoot.
Op 2 mei 1938 vertrok Hitler naar Rome om die instemming te krijgen. (..) Het was donker toen ze op het met vlaggen versierde station in San Paolo, dat speciaal voor deze gelegenheid was gebouwd, arriveerden. Het ergerde Hitler dat hij door koning Victor Emmanuel en niet door Mussolini werd ontvangen, en hij irriteerde zijne majesteit door als eerste in de staatsiekoets te gaan zitten. (..) Belangrijker was echter dat Hitler erin slaagde het vraagstuk dat hem het meest ter harte ging - Tsjechoslowakije - ter sprake te brengen. Bijna als terloops gaf Mussolini hem de indruk dat dit kleine landje voor hem in het geheel niet belangrijk was en dat hij bereid zou zijn de andere kant op te kijken."

Fragment 5:
"Op 28 september 1938 om zes uur verliet de luxueuze trein van Il Duce Rome onder enthousiast gejuich. Hij was in een uitstekende stemming, want niet alleen werd hij overal ter wereld bejubeld als de behoeder van de vrede, maar bovendien was hij erin geslaagd zich van Hitlers dankbaarheid te verzekeren door hem tijdens de crisis over Tsjechoslowakije te steunen. (..)
De volgende ochtend vroeg begroette de Führer Mussolini tussen München en de grens. Afgezien van het feit dat dit een gebaar van vriendelijkheid jegens een bondgenoot was, gaf het Hitler de gelegenheid Il Duce van de laatste ontwikkelingen op de hoogte te bren-

gen, terwijl zij in de trein aan de Führer naar München reden."

Bron E

Gesproken tekst uit de documentaire *"Mussolini"* van D. Rea (1977):

Fragment 1:

"Op een kwade dag bracht een vliegtuig Adolf Hitler naar Rome. Toen de twee dictators elkaar in 1934 voor het eerst ontmoetten voelde Hitler zich in zijn regenjas vernederd naast de indrukwekkende duce. Mussolini vond Hitler een onbeduidende figuur, die nog getikt was ook.*

Hitler kwam met het verzoek zich met Oostenrijk te mogen bemoeien. Mussolini meende geen tolk nodig te hebben en uit zijn slechte Duits begreep een vrolijke Hitler dat hij zijn gang kon gaan. Maar Hitlers goede bui sloeg om toen Mussolini het opnam voor de joden in Duitsland.

Mussolini vond het niet nodig zijn Duitse bezoeker met veel eerbetoon te onvangen. Een parade van zijn jeugdbeweging en fascisten was genoeg, maar Hitler kwam toch al zeer onder de indruk. De volgende dag was Mussolini, die zich stierlijk verveelde met Hitlers politieke uiteenzettingen, blij dat Hitler vertrok, maar hij voelde wel dat de man moeilijkheden kon veroorzaken."

(* Dit moet zijn: Venetië. Onbekend is of deze fout ook voorkomt in de originele Engelstalige versie. De fout kan er in geslopen zijn bij de Nederlandse bewerking van de documentaire.)

Fragment 2:

"Toen hij in 1937 zijn eerste officiële bezoek bracht aan Duitsland werd de grote tovenaar zelf betoverd, door Duitse doelmatigheid en uitgekooktheid. De Duitsers lieten hem hun enorme munitie-opslagplaatsen zien en namen hem mee naar militaire oefeningen, waar tot zijn ontzetting met scherp werd geschoten.

Hitler had zijn generaals opdracht gegeven om de strategische en tactische opvattingen van de duce met bewondering te ontvangen. Dat zou hem goed doen. Herman Göring ontving hem in zijn woning. Die avond was er te zijner ere een grootse vertoning in Maifeld. Hitler vertelde een enorme menigte nazi's dat Mussolini een van die zeldzame genieën was die geschiedenis maken. En hij vervolgde met loftuitingen op het Italiaanse fascisme en op de duce persoonlijk. In antwoord daarop proclameerde Mussolini de eeuwigdurende vriendschap tussen Italië en Duitsland, zo nodig tot in de dood. Zijn Duits was nauwelijks te verstaan, het regende en de geluidsinstallatie viel uit, maar de menigte wist wat haar te doen stond. Er werd gejuicht.

Tegen het einde van zijn bezoek was Mussolini geheel in de ban van het nationaal-socialisme. Was Hitler begonnen Mussolini na te bootsen, van nu af volgde Mussolini blindelings Hitler.

Terug in Italië demonstreerde hij de ganzenmars van de Duitsers en noemde die 'de Romeinse pas', die direct moest worden ingevoerd. Toen hij hoorde dat de koning zich ergerde aan deze naäperij zei Mussolini: 'Dat sardientje is ertegen omdat het belachelijk zou zijn als hij zo marcheerde.' Vervolgens verbood hij de handdruk. De Romeinse groet met geheven arm was korter en hygiënischer. Toen ook verklaarde hij zich een oprechte antisemiet. Hij ontsloeg zijn joodse tandarts. In de huiselijke kring zei hij: 'Ik geloof niet in Hitlers racisme, maar politiek is het slimmer net te doen alsof'."

Fragment 3:

"Terwijl Mussolini probeerde van Italië een Pruisisch land te maken annexeerde Hitler Oostenrijk.

De duce zond hem een telegrafische gelukwens. Maar hij bleef wel met het probleem zitten hoe hij zijn volk dit duidelijk moest maken. Hij probeerde het door te zeggen dat hij zich nooit garant had gesteld voor de Oostenrijkse onafhankelijkheid. Maar dat was zo'n duidelijke leugen dat niemand erin trapte. Veel Italianen namen het hem kwalijk. Ze zagen duidelijk dat de twee dictators van plaats hadden gewisseld en dat hun duce niet meer aan de top stond. Ongerust en geërgerd zagen ze het komend bezoek van Hitler tegemoet.

Toen de Führer in mei 1938 kwam, waren van de grens tot Rome alle gevels geschilderd; alleen de voorgevels. Kosten noch moeite waren gespaard. Mussolini en de koning ontvingen Hitler op een speciaal voor die gelegenheid gebouwd station. Alhoewel koning Victor-Emanuel een grondige afkeer van Duitsers had, wilde hij toch op de protocollair eerste plaats staan. De twee dictators waren heimelijk woedend. Er was een goed georganiseerd vreugdebetoon. Maar de meeste Italianen bleven liever thuis. En de paus ging met vakantie.

De volgende dag was er een vlootschouw. Hitler ontdekte dat de koning op kussentjes zat om groter te lijken. De koning zag dat Hitler rouge op zijn wangen had om er beter uit te zien. In Napels zochten de mensen tevergeefs naar de duce. Het was zijn eer te na om niet de eerste te zijn. En daarom was hij gauw achterom gegaan om Hitler op zijn vlaggeschip te ontvangen. Als kinderen die een gevaarlijk spel spelen, zo waren de dictators in de weer om elkaar hun dodelijke speelgoed te tonen. Nu was de beurt aan Hitler om onder de indruk te komen.

Hitler stelde een militaire alliantie voor, maar de duce ontweek het voorstel, omdat hij wist dat het in Italië niet goed zou worden ontvangen.

De Spaanse burgeroorlog maakte zelfs Mussolini duidelijk dat een oorlog Italië zou ruïneren. Vanachter zijn bureau poogde hij de militaire gang van zaken in Spanje te regelen, maar dat maakte het alleen maar erger. Dat kwam Hitler goed uit, want hij realiseerde zich dat een zwak Italië geen hinderpaal zou zijn als hij Tsjechoslowakije wilde binnentrekken.

In september 1938 - terwijl de Fransen ernst maakten met hun voornemen de Tsjechen te hulp te komen - deed de Britse premier Chamberlain een beroep op Mussolini voor een gesprek met Hitler. De duce haalde Hitler over tot een viermogendhedenconferentie in München. Mussolini was merkbaar nerveus toen hij naar München ging. Hij was de laatste tijd vaak in de war. Hij werd steeds onevenwichtiger en kon moeilijk beslissingen nemen, terwijl hij onderhevig was aan snel wisselende stemmingen. Zelfs zijn naaste medewerkers gingen aan hem twijfelen en meer en meer mensen vroegen zich af of Italië wel veilig was in zijn handen.

Voor de conferentie vertelde Hitler hem dat hij de eis zou stellen dat Sudetenland weer bij Duitsland moest worden gevoegd. Mussolini glimlachte, want in zijn binnenzak had hij een afschrift van een geheim Duits stuk met alle eisen, dat de Italiaanse ambassade in Berlijn had bemachtigd.

Op weg naar de conferentiezaal zag de duce plotseling de kans schoon om internationale erkenning te verwerven. Hij zou de Duitse eisen als zijn voorstellen indienen. Op de conferentie had hij het grootste woord, omdat hij Engels en Frans sprak. Zijn gestolen voorstellen werden bestudeerd, en aanvaard. Hitler kreeg zijn zin, al was hij veel meer van plan. En de duce pikte de eer dat hij de vrede had gered. In Italië werd hij alom geprezen, door de koning en door de paus, maar vooral ook door een uitbundig Italiaans volk. Ze noemden hem de 'engel des vredes'.

Enerzijds genoot hij van het eerbetoon. Anderzijds ergerde het hem, want daaruit bleek immers dat zijn fascisme van de Italianen geen strijdlustig volk had gemaakt. Ze lieten hem duidelijk merken dat ze niets anders wilden dan vrede."